FOLYÓIRATSZEMLE

Helynévtörténeti Tanulmányok 18. (2022–2024)

Szerkesztő: Hoffmann István – Tóth Valéria. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 199 lap

A Helynévtörténeti Tanulmányok 18. kötete három év beérkezett írásait adja közre. A kötet első öt tanulmánya a Hortobágyhoz kapcsolódó helynevek vizsgálatát állítja a középpontba a Magyar Nemzeti Helynévtár Program adataira támaszkodva.

SZŐKE MELINDA nyitó tanulmányában az élőnyelvi helynévgyűjtés eredményeire építve járul hozzá a *Hortobágy* név eredetére vonatkozó korábbi magyarázatok újragondolásához (7–22). Nem a kérdés végleges lezárására vállalkozik, hanem a bizonytalan pontokra hívja fel a figyelmet, és új szempontokat kínál az elemzéshez. Részletesen vizsgálja a legkorábbi okleveles adatokat – mindenekelőtt a Százdi alapítólevél névalakjait –, továbbá a víznév, a település- és birtoknév, valamint a tájnév egymáshoz való viszonyát. Következtetése szerint az előtag nagy valószínűséggel a *Hort* településnévből származik, az utótag eredete azonban továbbra sem tisztázott.

E. NAGY KATALIN dolgozata az élőnyelvi és történeti adatok alapján, a helynévrekonstrukciós eljárás segítségével vizsgálja az Árpád-kori Hortobágy három, mára elpusztult településének – Zám, Bágy és Remetekútfő – helyét (23–31). Zám esetében a helynévbokor megerősíti a régészeti feltárások alapján kirajzolódó település helyét. A *Bágy* név kapcsán az alapnév a térség egykori mocsaras jellegére utal, a nyelvi adatok ugyanakkor nem támasztják alá a falu tényleges létezését. Remetekútfő esetében a szórványos helynévi adatok a birtok Hajdúnánás környékére való lokalizálását teszik valószínűvé. A tanulmány fontos tanulsága, hogy a nyelvi, történeti és régészeti eredmények együttes értelmezése nemcsak a települések helyének, hanem a határaik rekonstruálásának is alapja lehet.

A hortobágyi víznevek egyik jellegzetes csoportját, a *fok* földrajzi köznévvel alakult neveket vizsgálja GYŐRFFY ERZSÉBET tanulmánya (33–46). A szerző a történeti és jelenkori adatokból összeállított, csaknem ezer nevet és névvariánst számláló víznévkorpuszból kiindulva elemzi e nevek kronológiai és területi megoszlását, valamint a *fok* lexéma jelentését és névszerkezeti szerepét, továbbá a nevek névadási motivációit. Rámutat arra, hogy a fok a térség egykori vízrendszerének és vízgazdálkodásának meghatározó eleme volt, így az ilyen nevek a hortobágyi táj korábbi vízrajzi és gazdálkodástörténeti viszonyainak fontos nyelvi lenyomatai. A tanulmány emellett a helynévanyag interdiszciplináris hasznosíthatóságára is utal.

RESZEGI KATALIN munkája a halom mint domborzati forma névanyagát vizsgálja két hortobágyi járás történeti és jelenkori helynevei alapján (47–67). A szerző rámutat arra, hogy a *halom* terminus használata nem egységes: míg a régészet elsősorban a mesterséges

kiemelkedések megnevezésére alkalmazza, a népi szóhasználat a természetes, halomszerű formákra is kiterjeszti, s a tanulmány ez utóbbi, tágabb megközelítést követi. Az elemzés a halomnevek szerkezetére és névadási motivációira irányul. A kétrészes nevek utótagjaként leggyakrabban a *halom* szerepel, kisebb kiemelkedések esetében pedig a ma már nem produktív *laponyag,* valamint a *domb,* ritkábban a *hegy* fordul elő. A tanulmány a *laponyag* példáján keresztül azt is szemlélteti, miként hasznosítható a névanyag a szóföldrajzi vizsgálatokban, s egyúttal a helynévgyűjtés tágabb tudományos jelentőségére is ráirányítja a figyelmet.

A tematikus egységet BÁBA BARBARA írása zárja, amely Polgár és környéke helynévanyagának dialektológiai tanulságait vizsgálja (69–83). A tanulmány a történeti és jelenkori helynévadatok alapján érzékelteti a térség átmeneti nyelvjárási jellegét, s azt is bemutatja, hogy a helynevek a környező települések hatása mellett a betelepülők származási területeinek nyelvi sajátosságait is őrzik. Az elemzés több tekintetben kiegészíti A magyar nyelvjárások atlasza és az Új magyar tájszótár adatait, különösen azoknak a településeknek az esetében, amelyek nem szerepelnek a nagy nyelvjárási gyűjtések kutatópontjai között.

A következő tanulmány a 2024-ben Bátyán és Dusnokon végzett horvát nyelvű helynévgyűjtés eredményeit foglalja össze (85–92). DUDÁS ELŐD a gyűjtés előzményeinek és körülményeinek ismertetése után áttekinti a két kétnyelvű település horvát helynévanyagát, annak mennyiségi arányait és főbb típusait. Elemzésében elkülöníti a párhuzamos, az átvett és a hibrid neveket, továbbá rámutat a helynevekben tükröződő nyelvi és nyelvjárási jellegzetességekre, valamint a szlavóniai helynévanyaggal való kontinuitásra.

PELCZÉDER KATALIN írása a középkori Veszprém hét települési egységéhez kapcsolódó patrocíniumi eredetű neveket, valamint egy szentnévi eredetű hegy nevét mutatja be (93–110). A tanulmány kitér a patrocíniumok és a belőlük alakult helynevek elkülönítésének nehézségeire, illetve a latin és magyar névhasználat kérdéseire is. Elemzése jól mutatja, hogy a vizsgált települési egységek döntő hányada egy-egy plébániatemplom vagy apácakolostor körül jött létre, s ez a körülmény a helynévadásban is nyomot hagyott. A veszprémi névanyag egyúttal azt is megerősíti, hogy a patrocíniumi névadás hátterében az egyházi befolyás és a tudatos névadás szerepével is számolnunk kell.

SARNYAI VIVIEN munkája a pannonhalmi apátság 1001-re datált, négyszeres interpolációban fennmaradt alapítólevelének 11. századi rétegéhez tartozó szórványok lehetséges olvasatait vizsgálja (111–138). A szerző a korábban elvégzett szórványalak-rekonstrukcióra építve, a fennmaradt átiratok adatainak összevetésével hangtörténeti, helyesírás-történeti, morfológiai, etimológiai és névtörténeti szempontból mérlegeli az egyes olvasatok valószínűségét. Vizsgálata az eredeti réteghez sorolható szórványokra korlátozódik, és a 11. századi hangtörténethez is adalékokkal szolgál.

A szatmári térség névrendszereinek területi differenciáltságát állítja középpontba HANKUSZ ÉVA írása (139–152). A szerző 57, egymás szomszédságában fekvő, ma Magyarország, Románia és Ukrajna területéhez tartozó település Trianon előtti határneveit elemzi, és a történeti névanyagot a jelenkori határnévanyaggal veti össze. Arra keresi a választ, hogy a feltárt különbségek milyen mértékben magyarázhatók az országhatár elkülönülést elősegítő szerepével, illetve mennyiben utalnak az országhatároktól független területi differenciáltságra. Vizsgálata szerint a trianoni országhatárok megvonása a korábban is meglévő eltéréseket felerősítette, és az elkülönült térségekben további differenciálódási folyamatokat is elindított.

CSOBÁDY CSILLA Körtvélyes magyar nyelvű mikrotoponimáinak mennyiségi és minőségi változásait vizsgálja tanulmányában (153–166). Történeti források, korábbi élőnyelvi

gyűjtések és saját, 2023-as helynévgyűjtése alapján kitér a névsűrűségi viszonyokra, a helynévfajtákra, a névbokrokra, valamint a kikopott és újonnan keletkezett helynevekre is. A vizsgálat arra is rámutat, hogy több adatközlő megkérdezése növeli a többnevűség jelenségét, és olyan megnevezéseket is felszínre hoz, amelyeket csak kevesen ismernek.

A kötetben a helynevek után a személynevek kérdésköre is megjelenik. MOZGA EVELIN munkája a jövevénynevek magyar személynévrendszerbe való integrálódásának körülményeit, nyelvi eszközeit és specifikus típusait tárgyalja (167–175); korpuszául az 1211-ben kelt Tihanyi összeírás személynevei szolgálnak. Elemzése a személynév-integráció fonetikai és morfológiai szintjeire, valamint az integrációs skála különböző fokozataira terjed ki.

HAUBER KITTI tanulmánya a magyar és a német személynévadás szemléletbeli különbségeit vizsgálja a származásra utaló családnevek alapján (177–196). A szerző arra mutat rá, hogy míg a magyar névközösség e névtípusban elsősorban az elnevezett személy más népcsoportokhoz fűződő viszonyát fejezi ki, addig a német névközösség a származást inkább földrajzi elmozdulásként ragadja meg. A tanulmány e különbség történeti és nyelvi hátterét is megvilágítja.

***

HAVASI-KOVÁCS HELGA
egyetemi adjunktus; Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Pedagógiai Kar, Gyógypedagógiai Intézet, Pszichopedagógia és Logopédia Tanszék; Eger
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4797-4366, e-mail: havasine.kovacs.helga@uni-eszterhazy.hu

Onoma 60. (2025)

Szerkesztő: Oliviu Felecan. The International Council of Onomatic Sciences, Uppsala. 397 lap

1. Az Onoma 60. száma az európai helynévkutatás politikai, társadalmi és kulturális vonatkozásaira összpontosít, s olyan témákat érint, hogy miként válik a névváltoztatás politikai eszközzé, milyen szerepet játszik a helynevek megváltoztatása az emlékezet és az identitás megerősítésében vagy átformálásában stb. A szám vendégszerkesztői, PŘEMYSL MÁCHA és ŽANETA DVOŘÁKOVÁ által írt bevezetés rámutat arra, hogy a helynévkutatás nemcsak nyelvi vagy térbeli kérdéseket érint, hanem összefonódik a politikai és a társadalmi erők vizsgálatával is (9–15).

MARIT ALAS, TIINA LAANSALU és PEETER PÄLL közös tanulmányukban az észt utcanevek politikai és ideológiai dimenzióit vizsgálják: azt elemzik, miként követte Észtországban az utcák átnevezése az ország politikai változásait (17–30). Kiemelik, hogy az utcanevek nemcsak címkék, hanem a történelmi emlékezet, a politikai ideológiák és a nemzeti identitás tükröződései is.

BÖLCSKEI ANDREA és MIKESY GÁBOR tanulmánya a Magyarországon közel két évszázadra visszanyúló, politikai irányvonalakat szorosan követő helynévváltoztatások történetét tekinti át (31–52). A névváltoztatások ideológiai háttere szerint hét időszakot különítenek el: a reformkor, a Bach-korszak, az Osztrák–Magyar Monarchia, a Tanácsköztársaság, a Horthy-korszak és a második világháború, a szocializmus, valamint a rendszerváltás utáni